

Olga Danglová

ROLA STOWARZYSZEŃ REGIONALNYCH W ROZWOJU SŁOWACKIEJ WSI

Streszczenie

W ostatnim okresie w Słowacji odnotowuje się wyraźny wzrost inicjatyw polegających na łączeniu się miejscowości w obywatelskie i regionalne stowarzyszenia. Dążenia do integracji wynikają ze swobodnego kompleksu miejscowych potrzeb oraz interesów, które łączą się na bazie wspólnych czynników ekonomicznych (profil działalności gospodarczej, dążność do skupiania się miejscowości wokół jakiegoś punktu centralnego, którym jest zazwyczaj miasto w sąsiedztwie), społecznych (podobieństwo struktury społecznej, struktur zatrudnienia), bądź kulturowych (cechy cywilizacyjne, pokrewieństwo w materialnych cechach kultury, języka). Od strony praktycznej głównym motywem powstawania regionalnych stowarzyszeń jest świadomość, że większy, instytucjonalnie zabezpieczony obszar terytorialny, łączący większą liczbę ośrodków, potrafi bardziej skutecznie i zdecydowanie przeformować interesy poszczególnych miejscowości, dając szersze możliwości dostępu do informacji oraz środków finansowych na realizację projektów rozwoju wsi poprzez fundusze strukturalne Unii Europejskiej.

W artykule przeanalizowano działalność oraz inicjatywy regionalne na przykładzie mikroregionu w Zachodniej Słowacji, utworzonego przez miejscowości, które na podstawie sąsiedztwa terytorialnego, jak też wspólnie określonych potrzeb regionalnych oraz kierunku rozwoju, połączyły się w roku 1996 w dobrowolne stowarzyszenie regionalne SOTDUM (Wspólnota Miejscowości Mikroregionu Topolčansko-Duchonskiego). Oprócz miasta Topolčany, stowarzyszenie obejmuje miejscowości znajdujące się w północno-zachodniej części powiatu – Jacovce, Nemečky, Podhradie, Prašice, Tesáre, Tvrdomestice, Velušovce i Závada. Za pośrednictwem dostępnych danych ilościowych, ale przede wszystkim na podstawie jakościowych badań etnograficznych, podjęto próbę przedstawienia obrazu wewnątrzregionalnej sytuacji w aspekcie

hierarchizacji i braku ciągłości w rozwoju powstałej struktury, który wynika z różnic warunków zarówno zamieszkania, jak i społeczno-ekonomicznych oraz z różnic w rozwoju poszczególnych miejscowości. Celem badań było kilka kwestii. Po pierwsze, uchwycenie miary wewnątrzregionalnej integracji przy rozwiązywaniu wspólnych problemów, rozeznanie na poziomie wiejskich społeczności sytuacji problemowych połączonych z transformacją społeczno-ekonomiczną. Po drugie, wskazanie na specyfikę struktury działalności gospodarczej, wynikającej z warunków przyrodniczych regionu. Po trzecie, obserwowanie w praktyce działania stowarzyszenia SOTDUM jako instytucji publicznej – osobami reprezentującymi były burmistrzowie albo ich zastępcy.

Podstawą wykonanej przez autorkę analizy problemów społecznych były dane uzyskane od miejscowych obywateli, przedstawicieli różnych grup społecznych i zawodowych, grup interesu oraz uczestników miejscowej sceny politycznej. Podczas ich interpretacji brano pod uwagę przede wszystkim stanowisko uczestnika, w kombinacji z własnym sposobem oceny.

Szczególną uwagę autorka poświęciła inicjatywom regionalnym, analizując przyczyny, które spowodowały, że niektóre zamiary udało się zrealizować, inne zaś, odgórnie narzucone w dobrej wierze projekty rozwoju, nie uzyskały akceptacji. Zwraca uwagę na różne podejście przedstawicieli samorządu terytorialnego do kwestii rozwoju regionalnego.

W podsumowaniu autorka stwierdza, że wyniki wieloletniego złączenia terytorialnego bliskich miejscowości do regionalnego stowarzyszenia są pozytywne. Dla zrzeszonych miejscowości przynależność do bardziej silnej i wzajemnie się wspierającej grupy ma znaczenie szczególnie w przypadku porozumienia się w sprawie wspólnego przedsięwzięcia. Z drugiej strony, stowarzyszenie jest grupą rywalizujących miejscowości, które forsują swoje własne interesy. Podstawą konfliktów były różnice ekonomiczne, pozycje społeczne oraz różny potencjał ludzki w poszczególnych miejscowościach. Siła łącząca, zasadzająca się na działaniu partnerskim, napotkała siłę odśrodkową, wynikającą z partykularnych interesów poszczególnych miejscowości. We współzawodniczącej koalicji wciąż jednak przeważała korzyść ze wzajemnego wsparcia.

Efektywność projektów, zgłaszanych przez poszczególne miejscowości, zależała od osobowości ich liderów – w większości burmistrzów, od ich autorytetu, ambicji, zdolności do pełnienia kierowniczej funkcji oraz od pozyskania dla swoich zamiarów miejscowej ludności.

Do elementów hamujących współpracę przy zgłaszaniu i realizacji projektów można było zaliczyć zły klimat społeczny, niskie wzajemne zaufanie oraz pogorszenie relacji międzyludzkich.

Słowa kluczowe: słowackie wsie, fundusze strukturalne UE

WSTĘP

W ostatnim okresie w Słowacji odnotowuje się wyraźny wzrost inicjatyw polegających na łączeniu się miejscowości w obywatelskie i regionalne stowarzyszenia. Powodem działań integracyjnych jest specyficzny kompleks miejscowych potrzeb oraz interesów, które łączą się na bazie wspólnych czynników ekonomicznych (profil działalności gospodarczej, dążność do skupiania się miejscowości wokół jakiegoś punktu centralnego, którym jest zazwyczaj miasto w sąsiedztwie), społecznych (podobieństwo struktury społecznej, struktur zatrudnienia), bądź kulturowych (cechy cywilizacyjne, pokrewieństwo w materialnych cechach kultury, języka). Od strony praktycznej głównym motywem powstawania regionalnych stowarzyszeń jest świadomość, że większy, instytucjonalnie zabezpieczony obszar terytorialny, łączący większą liczbę ośrodków, potrafi bardziej skutecznie i zdecydowanie przeforsować interesy poszczególnych miejscowości, dając szersze możliwości dostępu do informacji i do środków finansowych na realizację projektów rozwoju wsi poprzez fundusze strukturalne Unii Europejskiej.

Badany w tym aspekcie mikroregion Zachodniej Słowacji tworzą miejscowości, które na podstawie terytorialnego sąsiedztwa, jak też wspólnie określonych potrzeb regionalnych oraz kierunku rozwoju, połączyły się w roku 1996 w dobrowolne stowarzyszenie regionalne SOTDUM (Wspólnota Miejscowości Mikroregionu Topol'čansko-Duchonskiego). Oprócz miasta Topolčany, stowarzyszenie obejmuje miejscowości znajdujące się w północno-zachodniej części powiatu – Jacovce, Nemečky, Podhradie, Prašice, Tesáre, Tvrdomestice, Velušovce i Závada. Za pośrednictwem dostępnych danych ilościowych, ale przede wszystkim na podstawie jakościowych badań etnograficznych, podjęto próbę przedstawienia obrazu wewnątrzregionalnej sytuacji w aspekcie hierarchizacji i braku ciągłości w rozwoju powstałej struktury, który wynika z różnic warunków zarówno zamieszkania, jak i społeczno-ekonomicznych oraz z różnic w rozwoju poszczególnych miejscowości. Celem badań było kilka kwestii. Po pierwsze, uchwycenie miary wewnątrz regionalnej integracji przy rozwiązywaniu wspólnych problemów, rozeznanie, na poziomie wiejskich społeczności, sytuacji problemowych połączonych z transformacją społeczno-ekonomiczną. Po drugie, wskazanie na specyfikę struktury działalności gospodarczej, wynikającej z warunków przyrodniczych regionu. Po trzecie, obserwowanie w praktyce działania stowarzyszenia SOTDUM

jako instytucji publicznej – osobami reprezentującymi były burmistrzowie, albo ich zastępcy.

Większa część danych empirycznych, oprócz źródeł historyczno-demograficznych i miejscowych kronik, została zebrana przez autorkę oraz zespół w drodze badań w terenie, wykonanych w przedmiotowym mikroregionie w latach 2000–2003. Podstawą analizy problemów społecznych były dane uzyskane od miejscowych obywateli, przedstawicieli różnych grup społecznych i zawodowych, grup interesu oraz uczestników miejscowej sceny politycznej. Podczas ich interpretacji brano pod uwagę przede wszystkim stanowisko uczestnika, w kombinacji z własnym sposobem oceny.

PRZYRODNICZA ORAZ SPOŁECZNO-EKONOMICZNA CHARAKTERYSTYKA REGIONU PO 1945 ROKU

Warunki przyrodnicze regionu topolčanského w części nizinnej sprzyjają rozwojowi rolnictwa, zaś charakter pogórza predysponuje go do rozwoju turystyki. Ok. połowy obszaru – 47,5% zajmują tereny zalesione, drugą połowę – ok. 46%, stanowi rolniczo użytkowana ziemia, z dużą przewagą trwałych użytków zielonych, zwłaszcza w podgórskiej części mikroregionu. Najbardziej urodzajne gleby znajdują się w miejscowościach Jacovce oraz Tesáre, a następnie w Prašicach i Velušovcach. Glebami najmniej urodzajnymi odznaczają się miejscowości podgórskie - Závada, Nemečky i Podhradie. Istotne z punktu widzenia rozwoju letniej turystyki są akweny, zwłaszcza zbiornik Duchonka¹, który od 60 lat jest wykorzystywany dla celów rekreacyjnych. Warunki geograficzne były również w przeszłości istotnym czynnikiem różnicującym wewnątrzregionalny rozwój, który był bardziej korzystny w miejscowościach nizinnych, posiadających glebę o wyższej klasie bonitacyjnej, a na dodatek położonych bliżej miejskiego centrum – Topolčan, miasta, które w XX wieku odnotowało wzmożony gospodarczy oraz populacyjny wzrost. Z drugiej strony, znaczenie społeczno-ekonomiczne miejscowości podgórskich, bardziej odległych od miasta, z warunkami geograficznymi bardziej niekorzystnymi dla rozwoju rolnictwa oraz z ograniczonym wachlarzem miejsc pracy, było raczej marginesowe. Obecnie jednak, te mniej zurbanizowane miejscowości są atrakcyjne dla turystów i właścicieli domków letniskowych, z uwagi na ich krajobrazowy i wiejski charakter. Turystyka zaczyna tutaj powoli stymulować aktywność komercyjną.

¹ Z wypowiedzi burmistrzynie miejscowości Velušovce, 2001.

Z punktu widzenia struktury zatrudnienia region topol'čanski ma charakter przemysłowo-rolniczy. W przeszłości przeważało rolnictwo – obok małych gospodarstw rodzinnych istotną społeczno-ekonomiczną rolę odgrywały wielkie majątki ziemskie, gospodarujące na dużych obszarach na wzór wielkoobszarowej produkcji rolniczej oraz gospodarstwa leśne. Obie formy zapewniały sezonowe miejsca pracy. Dla większości obywateli te obszary gospodarki nie zapewniały dochodów wystarczających na utrzymanie. Dlatego działania gospodarce już w pierwszej, a zwłaszcza w drugiej połowie 20 wieku były ukierunkowane na przemysł oraz na sezonowe prace w rolnictwie, co wywołało migrację zarobkową do bardziej odległych rejonów oraz do Czech. Przeważał rolniczo-proletariacki sposób bycia. Odływ ludności do miast za pracą wzmógł się w latach 60–70. ubiegłego wieku, w związku z powstawaniem spółdzielni rolniczych. Wówczas ze wsi odeszła w przybliżeniu jedna trzecia ekonomicznie aktywnych obywateli. Odejście przeważnie wykwalifikowanych sił roboczych odbiło się na jakości ludzkiego potencjału. Pod względem edukacji najliczniej było reprezentowane wykształcenie zawodowe, po nim podstawowe, zaś udział osób z wykształceniem wyższym był minimalny [Moravčikova 2003].

Obecnie również możliwości zatrudnienia w rolnictwie oraz w słabo rozwiniętym sektorze prywatnym są na wsi bardzo ograniczone i ludność odchodzi za pracą do miast, zwłaszcza jednak do miasta powiatowego, gdzie miejsca pracy oferuje przemysł elektrotechniczny, spożywczy, odzieżowy oraz drzewny. Po bankructwie niektórych zakładów przemysłowych, chodzi przede wszystkim o ciężki przemysł maszynowy w mieście powiatowym, osoby z niższym wykształceniem, w tym głównie z zakresu budowy maszyn, mają ograniczone możliwości znalezienia pracy w pobliskim otoczeniu. Bezrobocie w mikroregionie, podobnie jak w całym powiecie topol'čanskim, utrzymuje się nieco ponad przeciętnym w Słowacji i waha się w granicach od 17,1% do 19%, będąc bliżej niższej granicy [Faltan i in. 1995]. Urzędy gminne w większości prowadzą dokładny rejestr liczby bezrobotnych w swojej miejscowości. Korzystają z ich pomocy zwłaszcza przy organizowaniu prac publicznych. Włączanie bezrobotnych do zajęć publicznych to model, który w opinii większości burmistrzów się sprawdził. Jeśli prace są dobrze zorganizowane, wyniki są widoczne w formie poprawy ładu otoczenia miejscowości. Kolejną korzyścią, jaką przynosi to rozwiązanie, jest zapobieganie zatrudnianiu się na czarno.

Ostriński mikroregion należy do obszarów najmniej zurbanizowanych – gęstość zaludnienia osiąga średnio 60 obywateli na 1 km². Leży na peryferiach powiatu, bez odpowiednich połączeń komunikacyjnych. Dlatego w ostatnich dziesięcioleciach demograficznie się nie rozwijał. Obecnie jednak odnotowuje stopniowy wzrost. Obok dynamicznie rozwijającej się części centralnej regionu, którą jest miasto Topolčany, pomiędzy poszczególnymi terenami wiejskimi występują wyraźne różnice dotyczące społeczno-demograficznej struktury. Dotknięte zostały, podobnie jak inne regiony Słowacji, dziedzictwem procesu socjalistycznej industrializacji wsi, która w latach 70-tych ubiegłego wieku za pomocą dyrektyw forsowała wprowadzanie mechanizmów rozwoju miejscowości poprzez ich kategoryzację i określanie ich z góry jako w perspektywie „rozwojowe“, „nierozwojowe“ o mniejszym znaczeniu, ew. „zanikające“. Zgodnie z tymi dyrektywami niektóre miejscowości były wspierane i uprzywilejowane, z drugiej strony w tych, które przeznaczono do likwidacji, stosowano środki hamujące. Nie pozwalano inwestować w infrastrukturę, budować nowych domów, nie rozwijano, lub wręcz likwidowano szkoły podstawowe, nie wznoszono ośrodków zdrowia itp., co powodowało marginalizację takich miejscowości.

Podmiejska wieś Jacovce, która przed rokiem 1990 należała do Topolčan oraz była centralna miejscowość Prašice, odnotowały wzrost liczby ludności. W pozostałych, bardziej oddalonych, zwłaszcza w podgórskich na granicy regionu, takich jak Nemečky, Podhradie, Závada, wzrost populacji się zatrzymał. W miejscowości Podhradie doszło w latach 1960-1995 nawet do jego obniżenia o 1/3. Obecnie odnotowuje się rozwój demograficzny w miejscowościach Tvrdomstice i Velušovce, które stały się odpowiednie dla przybyszów – miejscowych rodaków, wracających z miasta, którzy przebudowują domy po rodzicach oraz dziadkach, ew. dla lepiej uposażonych obywateli miasta powiatowego, którzy zdecydowali się zamienić mieszkanie w bloku na bardziej przyjemne i komfortowe mieszkanie na wsi. Specyfiką podgórskich miejscowości – Podhradie oraz Nemečky jest wzrost, w stosunku do liczby miejscowych obywateli, turystów, osób przebywających tutaj w weekendy oraz właścicieli domków letniskowych.

STOWARZYSZENIE REGIONALNE SOTDUM

Stowarzyszenie pn. Wspólnota Miejscowości Mikroregionu Topolčansko-Duchonskiego (SOTDUM) powstało w 1996 r. pod patronatem Programu Odnowy Wsi, którego koncepcja została przyjęta przez

rząd Słowacji w 1991 roku. Bardziej systematyczne opracowanie koncepcji nastąpiło w 1997 r., zaś w roku 1998 powstały agencje ukierunkowane na rozwój wsi, posiadające finansową, instytucjonalną oraz organizacyjną pomoc państwa. Podstawowym celem założenia regionalnego stowarzyszenia SOTDUM było staranie o zaistnienie mikroregionu, zgranie interesów mikroregionu jako całości z interesami poszczególnych miejscowości, świadomość, że pojedyncze wsie mają niewielką szansę na wyartykułowanie swoich potrzeb; uzyskanie środków finansowych oraz wsparcia przy rozwiązywaniu problemów społeczno-gospodarczych, niedoinwestowania infrastruktury itp.

W 2001 r. autorka wzięła udział w sejmiku SOTDUM, na którym obecni byli burmistrzowie poszczególnych miejscowości oraz przedstawicielka Agencji Rozwoju Wsi, z siedzibą w Nitrze. Była to okazja do wypowiedzi przedstawicieli samorządów lokalnych na temat rozwiązywania wspólnych problemów, jak też dotyczących aktywizacji miejscowego potencjału. Widoczny był różny poziom zaangażowania obecnych na zebraniu przedstawicieli w odniesieniu do omawianych punkt po punkcie poszczególnych projektów, m.in. również dlatego, że niektóre z nich obejmowały cały region, inne zaś odnosiły się do priorytetów tylko pojedynczych miejscowości. Projekty dotyczyły rozwoju infrastruktury całego mikroregionu (segregacja odpadów, powiększenie składowiska, oczyszczalnie oraz kanalizacja poprzez program ISPA); rozwoju budownictwa (plany urbanistyczne opracowane w ramach Programu Odnowy Wsi dla poszczególnych miejscowości); inicjatyw gospodarczych, wyszczególnionych według charakteru (na obszarach górskich i podgórskich pozyskanie drewna, obróbka drewna i odpadu drzewnego aż do produktu finalnego w formie mebli, licząc na uaktywnienie współpracy z miejscowymi przedsiębiorcami; budowa elektrowni wodnej w Nemečkach, rybactwo w Tvrdomesticach i Nemečkach, przetwórnia owoców w Prašicach, przetwórstwo mleka owczego w bacówce Spółdzielni Rolniczej Závada). Wspólnie wyrażono dążenie do rozwoju turystyki w regionie, którego atrakcyjność podnosią zamek w Topolčanach oraz inne obiekty historyczne o znaczeniu regionalnym, m.in. dworek szlachecki w Tesároch, młyn walcowy w Závade oraz tereny rekreacyjne wokół zbiornika wodnego Duchonka.

Kolejnym tematem była budowa trasy rowerowej, na realizację której udało się pozyskać środki finansowe z zagranicy. Dyskutowano propagowanie turystyki w mikroregionie, w ramach której Stowarzyszenie współpracuje z Informacyjnym Biurem Turystycznym TIK w Topolčanach. Przedmiotem oceny była również treść gazety

regionalnej, ukazującej się pt. „Echa spod zamku“, której celem jest umacnianie w miejscowej ludności świadomości przynależności regionalnej i kultywowanie „ducha regionu“.

Inicjatywa regionalna, przedstawiona w podsumowaniu celów oraz projektów stowarzyszenia SOTDUM, była zgodna z myślą i deklarowanym zamierzeniem „Programu Odnowy Wsi“, którego podstawą jest aktywizacja wewnętrznych rozwojowych źródeł wsi, efektywne wykorzystanie różnorodnych możliwości danej miejscowości, pobudzenie ludzkiego potencjału wyrażonego inicjatywą i chęcią obywateli, jak również innych społecznych i gospodarczych podmiotów na danym obszarze, ukierunkowane na trwałe podnoszenie standardu życia na wsi z zachowaniem jego odrębności [Gajdoś 2002].

Przedstawione badania miały na celu uzyskanie obrazu o działalności stowarzyszenia SOTDUM, o przebiegu współpracy, o zamiarach, które już udało się wprowadzić w życie i o tych, wciąż czekających na realizację, jak również o powodach sukcesów i porażek. Kolejnym istotnym czynnikiem było sprawdzenie, w jakim stopniu poszczególne miejscowości potrafiły wzajemnie współpracować, a zarazem dbać o swoje partykularne interesy za pośrednictwem zastępujących ich burmistrzów.

Najbardziej udanym, ogólnoregionalnym i zrealizowanym zamierzeniem, była gazyfikacja.

Odnosnie do uzbrojenia infrastruktury, stowarzyszeniu SOTDUM udało się już w początkach swego istnienia, w roku 1998, przyspieszyć z powodzeniem gazyfikację. W ciągu pół roku zaprowadzono gaz do całej doliny i wszystkie sześć miejscowości przeszło na ogrzewanie gazem. Świadomość przynależności i solidarności przy forsowaniu wspólnych interesów, zasada partnerstwa przejawiająca się w zgodzie większości wsi na ograniczenie własnych wydatków na korzyść mniejszych miejscowości, przyczyniły się do pomyślnego przeprowadzenia gazyfikacji.

Dzięki wsparciu przez stowarzyszenie SOTDUM, w każdej należącej do niego miejscowości realizuje się sortowanie odpadów, chociaż w praktyce znaczna część ludności stwarza problemy, spowodowane brakiem nawyków w tym względzie. nierozwiązana kwestia pozostaje kanalizacja, o sfinansowanie której SOTDUM stara się poprzez ISPU. Mimo że projekt znalazł się wśród 7 zatwierdzonych przez Ministerstwo Środowiska, na 147 zgłoszonych, w centrali w Brukseli nie uzyskał akceptacji. Jako powód podano wysokie koszty w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Według niesprawdzonej wersji, mikroregion nie

przeszedł z powodu lobbystycznych nacisków w Ministerstwie Środowiska. Nieoficjalnie, do niepowodzenia przyczyniły się miejscowości Jacovce i Prašice, które mając zbudowaną oczyszczalnię i rozbudowaną kanalizację za wielomilionowe dotacje, nie podały tego faktu w projekcie wysłanym do Brukseli. To wydarzenie spowodowało osłabienie działalności stowarzyszenia SOTDUM.

Współpraca SOTDUM z przedsiębiorcami prywatnymi jest na razie ograniczona m.in. dlatego, że sektor prywatny nie jest odpowiednio rozbudowany. Tam, gdzie pod tym względem jest lepiej, relacje partnerskie grzęzną już na poziomie współpracy z miejscowym samorządem. Pomiedzy przedsiębiorcami a samorządem dochodzi nawet do sytuacji konfliktowych (np. firmy działające w ruchu turystycznym w Duchonce przeciwko samorządowi w miejscowości Prašice). Komisje ds. przedsiębiorczości, powołane przy urzędach gminnych, istnieją w zasadzie tylko formalnie. Jeśli nawet prywatni przedsiębiorcy wspomagają swoją miejscowość, to jest to raczej krótkotrwały sponsoring programów kulturalnych, niż włączanie się długoterminowo w szeroko pojęty rozwój regionu. Są już jednak pierwsze oznaki, że w tej kwestii następują zmiany na lepsze. Korzystając z akcentowania przez Unię Europejską potrzeby zwiększania różnorodności produkcji rolniczej, udało się prywatnemu przedsiębiorcy z miejscowości Tesáry uzyskać za pośrednictwem SOTDUM środki finansowe na założenie winnicy. Kolejny, we wsi Prašice, mógł zrealizować projekt sortowni owoców.

Mniejsze możliwości zakładania małych i średnich przedsiębiorstw są zwłaszcza w małych podgórskich wsiach na granicy regionu, mimo że warunki przyrodnicze sprzyjają rozwojowi turystyki. Wśród przeszkód można wymienić spadek liczby ludności trwale zamieszkującej wieś, przewagę obywateli w podeszłym wieku, jak też ich niższy poziom wykształcenia oraz status ekonomiczny. Im bliżej miasta powiatowego, tym liczba prywatnych przedsiębiorstw jest większa. Najwięcej jest ich we wsi Jacovce, a następnie w Prašicach, gdzie liczba przedsiębiorstw gwałtownie rośnie zwłaszcza w okresie lata, w związku z napływem turystów na tereny rekreacyjne ze zbiornikiem wodnym. Wśród przedsiębiorców, którzy na obszarze zbiornika wodnego świadczą usługi w wynajętych obiektach jest jednak więcej obcokrajowców, niż lokalnych mieszkańców.

A oto niektóre samodzielne projekty miejscowości, których realizację instytucjonalnie obejmuje stowarzyszenie.

Z funduszy SAPARD oraz Pro Slovakia, miejscowość Podhradie otrzymała środki finansowe na odnowę zamku. Przeszkodą w pozyskiwaniu dalszych dotacji jest ograniczony dostęp do informacji. Urząd w małej miejscowości nie ma dostępu do Internetu. Kolejne dotacje wieś chciałaby pozyskać z funduszy PHARE, a Agencja Rozwoju Wsi zaleca korzystanie ze stron internetowych w celu zdobycia danych niezbędnych do projektów. Działania podejmowane dla ratowania zamku są również niweczone przez wandalizm – kradzieże materiału budowlanego oraz obojętny stosunek obywateli do odnowy zamku. Spalono obiekt, w którym składowano materiał budowlany, uszkodzono tablicę informacyjną, opróżniono 300 litrowe beczki, do których żmudnie w wiadrach wynoszono na zamek wodę, niezbędną do budowy. Przeważa pogląd, że sprawcami nie byli miejscowi obywatele.

W najbliższym czasie burmistrz ma zamiar zbudować turystyczną ścieżkę edukacyjną, której punktem kulminacyjnym byłby zamek, zaś po drodze znalazłyby się miejscowe ciekawostki przyrodnicze, gród halstacki, baczówka oraz nowo wybudowany zwierzyniec naturalny, własność prywatna mieszkańca wsi Jacovce. Zwierzyniec wzbudza niechęć wśród miejscowych obywateli i podejrzenie, iż w tle kryje się manipulacja ziemią. W opinii miejscowej ludności, przewodniczący Spółdzielni Rolniczej v Zavade nadużył swój autorytet i uprawnienia, wydzielając osobie prywatnej korzystnie położoną działkę urodzajnej ziemi w jednym kawałku.

Niektóre miejscowości, będące członkiem stowarzyszenia SOTDUM, mają w ramach projektu Odnowa Wsi opracowane plany urbanistyczne. Do nich należy również wieś Podhradie, gdzie plany perspektywiczne do 2025 roku przedstawiają terytorialny rozwój wsi z dominującym obiektem zamku, którego odnowa miałaby się przyczynić do utożsamiania się w większym stopniu obywateli z otoczeniem. Wspomniany projekt zakłada nowe budownictwo oraz przebudowę istniejących domów rodzinnych i ośrodków rekreacyjnych, z zachowaniem architektonicznego charakteru miejscowości, a więc oryginalnego stylu miejscowego budownictwa (obecnie od niego już całkowicie odbiega i jest mało wyraźny, uwaga autorki); zawiera on ambitny zamiar osadzenia wsi w rzeźbę terenu z zamkiem. Projektanci mieli świadomość, że odnowa budowlana musi być zgrana z odnowa sposobu życia [Wizja przyszłości...]

Częścią składową planu urbanistycznego wsi Podhradie było wypracowanie ankiety pt. „Radzimy się mieszkańców”, której celem było

zapoznanie wykonawców projektu z poglądami miejscowych obywateli na przyszłość wsi oraz jej rozwoju budowlanego. Udział w ankiecie wzięły 24 rodziny, czyli ogółem ok. 100 osób, co stanowi 36% ogółu mieszkańców wsi. Z ankiety wynikało, że respondentów bardziej interesuje rozwiązywanie aktualnych problemów dotyczących codziennego funkcjonowania, jak kanalizacja, utrzymanie dróg, budowa kościoła, remont przystanków autobusowych i poprawa oświetlenia, niż charakter architektoniczny oraz rozwój agroturystyki, na co położono nacisk w projekcie [Stoličná 2001].

Zbyt optymistyczne, w stosunku do mentalności i sytuacji demograficznej z przewagą starszej wiekiem ludności, okazały się wyobrażenia o możliwości powrotu do rolnictwa farmerskiego ukierunkowanego na agroturystykę, o ożywieniu wiejskich gospodarstw z folwarkiem i chowem bydła. Na dodatek, dysproporcja pomiędzy liczbą obywateli, których jest 288, a liczba domów – ok. 400, świadczy o dużym udziale domów letniskowych w zasobach mieszkaniowych. Podobna sytuacja ma miejsce w „weekendowej” miejscowości Nemečky, gdzie liczba obywateli miejscowych równoważy liczbę właścicieli domków letniskowych. Współistnienie budownictwa miejscowego i letniskowego sprawia, że architektoniczny charakter wsi Podhradie oraz Nemečky jest „uroczo” niejednorodny, różne są też usposobienia rdzennej ludności i przybyszów. Zazwyczaj w sąsiedztwie trwale zamieszkałego, zaniedbanego klasycznego domu farmerskiego, znajduje się typowy szary socjalistyczny „prostopadłościan“, obok niego niezabudowana działka z zachwaszczonym ogrodem, za którym z kolei wznosi się okazały dom w stylu nowobogackiego baroku. Na końcu ulicy uwagę przyciąga luksusowo odnowiony dom letniskowy, położony na dużej, kaskadowo ukształtowanej działce, wszystko wykonane według projektu architekta ogrodowego. Pogłębiające się różnice społeczne, jak na razie, nie znalazły odzwierciedlenia w społeczno-przestrzennej organizacji zamieszkanego obszaru, w jego dzieleniu na dzielnice, na ulice dla bardziej i mniej zamożnych oraz dla biednych².

Miejscowa ludność różnie reaguje na weekendowych obywateli. Starszym przeszkadza hałas i ruch w czasie dni wolnych od pracy. Turyści sprawiają również problemy, niszcząc przyrodę oraz zachowując się niestosownie. Przeważająca część miejscowej ludności wynajęłaby pokoje tylko tym turystom, których mogłaby wcześniej

² Obywatele zamieszkujący budynki na folwarkach są traktowani jako ludność drugiej kategorii.

trochę lepiej poznać i zażądałaby raczej wyższej zapłaty. Obywatele woleliby, aby dla turystów wybudowano nowe obiekty – mieszkaniowe, sportowe i kulturalne³. Miejscowi i weekendowi mieszkańcy żyją raczej obok siebie, a nie razem⁴.

Do przedsięwzięć przyczyniających się do rozwoju turystyki, które stowarzyszeniu SOTDUM udało się z powodzeniem zakończyć, jest budowa ścieżki rowerowej, łączącej miejscowości mikroregionu.

We wsi Zawada nie udało się zrealizować planów rozwoju pasterstwa i przetwórstwa mleka owczego, których częścią miała być baczówka należąca do Spółdzielni Rolniczej Závada, jako jednej z potencjalnych atrakcji turystycznych. Prezes Spółdzielni uzasadnia to trudnymi warunkami chowu owiec, spółdzielcze pastwiska znajdują się bowiem na obszarze chronionego źródła wody pitnej. Wbrew zakazowi członkowie Spółdzielni prowadzą tam wypas owiec nielegalnie. Ze strony miejscowych obywateli słychać głosy krytyczne dotyczące prezesa, z powodu jego skłonności do nadużywania alkoholu i braku zdolności reagowania na zmieniające się warunki. Odnowy baczówki i pomyślnego rozwoju ku lepszemu spodziewają się po jego odejściu na emeryturę.

Pomiędzy burmistrzami poszczególnych miejscowości są znaczne różnice w aspekcie ich sposobu samorządowego „sprawowania władzy”, ich chęcią i zdolnością forsować ogólnospołeczny interes, a naciskiem na element regionalny i różnice te są wynikiem ich cech osobowych oraz wykształcenia. Burmistrz miejscowości Prašice, który jest porywczy, forsuje swoje zamiary autorytarnie, w formie poleceń. By utrzymać władzę często zmieniał przynależność do partii politycznych i stosując protekcję, zatrudnił w urzędzie członków swojej rodziny. Może właśnie z tego powodu liczba jego zwolenników i adwersarzy jest podobna. Wyszło to na jaw w ostatnich wyborach do samorządów, które przebiegały w atmosferze burzliwej wymiany zdań i burmistrz obronił swoją posadę tylko niewielką liczbą głosów. Nie można mu jednak odmówić szczerzej chęci podniesienia wsi, zaangażowania w sprawy publiczne, które załatwia poprawnie, jednakże, wg mieszkańców, również dla własnych korzyści.

³ Według wyników ankiety opublikowanej w opracowaniu: jak żyjemy i jak chcemy żyć... 1997, s. 21–34.

⁴ Z wypowiedzi emeryta ze wsi Podhradie 2003 oraz burmistrzynie ze wsi Nemečky 2003.

Burmistrzynie miejscowości Velušovice posiada wprawdzie tylko średnie wykształcenie, ale do zachowania dystansu do środowiska wiejskiego, z którego się wywodzi, pomogło jej samokształcenie oraz wieloletnia praca w Bratysławie. Jest dobrze zorientowana, otwarta na innowacje, chętna do pełnego zaangażowania się w pracę w interesie społecznym. Ułatwia jej to jej status rodzinny. Jest niezamężna i nie posiada dzieci. We wsi oraz w urzędzie jest uznawanym autorytetem, mimo że zachowuje wierność partii, której polityka nie harmonizuje z orientacją polityczną pozostałych radnych. W forsowaniu swoich zamiarów nie stosuje metod autorytarnych i ma dużo więcej zwolenników niż przeciwników.

Poprzez fundusze PHARE burmistrzynie Velušovic z powodzeniem i w krótkim czasie zrealizowała projekt odnowy domu kultury. Według jakościowych kryteriów zawartych w projekcie miało się to przyczynić do „rozwoju życia kulturalnego na wsi, poprawy wzajemnej komunikacji pomiędzy mieszkańcami, ich zaangażowania w sprawy publiczne, podniesienia poziomu wykształcenia, lepszego wykorzystania wolnego czasu (w przypadku młodzieży pomoże to zapobiec zagrożeniu narkotykami), podniesienia wzajemnej tolerancji i poszanowania“. Projekt opracowano we współpracy ze stowarzyszeniem SOTDUM oraz z innymi partnerskimi instytucjami, jak też mikroregionami. Jego realizację, formalnie lub nieformalnie, wspomogły: Agencja Rozwoju Wsi, liczne instytucje państwowe, wyższe uczelnie, spółdzielnie rolnicze, miejscowe kościoły, sektor usług i organizacje pozarządowe⁵. W lecie 2002 roku dom kultury, który po rekonstrukcji wpasował się bardzo dobrze w wiejską zabudowę, został przekazany do użytku. Odbywają się tu uroczystości związane ze starymi lub nowymi tradycjami, jak Dzień Matki, Pierwszy Maja, Dzień Dziecka, odpust, Boże Narodzenie i Wielkanoc, których zapaloną inicjatorką jest burmistrzynie⁶.

Burmistrzynie jest we wsi uznanym autorytetem, większość respondentów pozytywnie oceniła jej działalność w kierunku odnowy życia wiejskiego w jego bogactwie, różnorodności i specyficznym charakterze. Jej silną stroną jest to, że w miejscowych obywatelach

⁵ Projekt odnowy domu kultury wsparło miasto topoľčany, wszystkie miejscowości mikroregionu Sotdum, partnerskie mikroregiony Svornosť, Podhorie a rimava-rimavica oraz 17 innych sponsorów.

⁶ Z wypowiedzi burmistrzynie wsi Velušovice, zamieszczonej w opracowaniu: veselská [n.:] Socio-kultúrna premena obce velušovice (społeczno-kulturowa przemiana wsi Velušovice, rękopis, s. 23, materiał z badań. Archív, úe sav.

potrafiła ożywić patriotyzm lokalny również poprzez wspólne obchodzenie świątecznych okazji.

UCZESTNICTWO W DZIAŁALNOŚCI GRUPOWEJ I MIARA ZAUFANIA

Zasadniczą rolę w kulturze społeczeństw, stowarzyszeń bądź wspólnot, odgrywa zaufanie i wywodzący się z niego kapitał społeczny. Mając na uwadze Fukuyamowski podział społeczeństw według miary zaufania na odznaczające się niskim („*low trust*“) i wysokim zaufaniem („*high trust societies*“), można zadać pytanie, czy udział we wspólnych przedsięwzięciach stowarzyszenia SOTDUM był założony na wzajemnym zaufaniu i oczekiwaniu bezpośredniego i uczciwego postępowania – wyznając zasadę, że współpraca lepiej się układa i przeszkody łatwiej się pokonuje, jeśli ludzie sobie ufają, czy raczej można mówić o nieufności, która podkopywała fundamenty wzajemnych relacji [Fukuyama 1996].

Mimo iż na wspólnym sejmiku przedstawiciele miejscowych urzędów deklarowano lojalność oraz chęć wzajemnej współpracy, która była najbardziej widoczna w pierwszych latach istnienia stowarzyszenia, zwłaszcza w związku ze wspólnie zrealizowanym projektem gazyfikacji, z indywidualnych rozmów z większością burmistrzów wynikało, że pomiędzy miejscowościami trwa rywalizacja i podejrzliwość. Dotyczy to przede wszystkim przedstawiciele małych miejscowości w stosunku do większych, a u podstaw leżą różnice w statusie ekonomicznym – podgórskie wsie z mało wydajnym rolnictwem oraz małym obszarem gruntów (Podhradie, Nemečky) wobec miejscowości nizinnych, odznaczających się lepszymi efektami gospodarowania (Jacovce, Prašice).

Wzajemne lekceważenie lub przecenianie się w myśl „my”, „oni” ma też związek z irracjonalnym społecznymi uprzedzeniami, przekazywanymi z pokolenia na pokolenie. Obywatele Velušovic lekceważyli ludność z sąsiedniej miejscowości Podhradie i dziewczyny z Velušovic nie chciały wychodzić za mąż do wsi Pohradie; Prašice były pańską wsią i jej mieszkańcy od zawsze nie znosili się z ludnością Tvrdomeštíc.

Obecni burmistrzowie małych wsi obawiają się z pojawiających się ponownie prób nacisku na łączenie miejscowości w większe obszary terytorialne, w celu zmniejszenia wydatków na administrację. Burmistrz Prašic z kolei skarży się na najnowszą propozycję ustawy, która sprzyja tylko mniejszym miejscowościom.

Na poziomie lokalnym panuje krytyczny stosunek do państwowego paternalizmu, odczuwalne jest niskie zaufanie do rządu i Stowarzyszenia Miast i Wsi (ZMOS), jako pośrednika w negocjacjach z rządem. Działalność ZMOS postrzegają jako zbyt ugodową w stosunku do rządu.

Według niektórych burmistrzów niezbyt wiarygodne są agencje doradcze, z którymi miejscowości współdziałają przy opracowywaniu projektów mających na celu pozyskanie dotacji. Te, których usługi są droższe, gwarantują poprawność merytoryczną i przekonujący sposób formułowania projektów tak, iż zostają one przyjęte w Brukseli, jednakże agencje nie ponoszą odpowiedzialności za rozeznanie, czy w ramach danego funduszu jest wystarczająca ilość środków do sfinansowania zgłoszonych projektów.

PODSUMOWANIE

Wyniki wieloletniego złączenia terytorialnego bliskich miejscowości do regionalnego stowarzyszenia świadczą o pozytywnych w tym zakresie skutkach. Dla zrzeszonych miejscowości przynależność do bardziej silnej i wzajemnie się wspierającej grupy ma znaczenie szczególnie w przypadku porozumienia się w sprawie wspólnego przedsięwzięcia. Z drugiej strony, stowarzyszenie jest grupą rywalizujących miejscowości, które forsują swoje własne interesy. Podstawą konfliktów są różnice ekonomiczne, pozycje społeczne oraz różny potencjał ludzki w poszczególnych miejscowościach. Siła łącząca, zasadzająca się na działaniu partnerskim, napotyka siłę odśrodkową, wynikającą z partykularnych interesów poszczególnych miejscowości. We współzawodniczącej koalicji wciąż jednak przeważa korzyść ze wzajemnego wsparcia.

Efektywność projektów, zgłaszanych przez poszczególne miejscowości, zależy od osobowości ich liderów – w większości burmistrzów, od ich autorytetu, ambicji, zdolności do pełnienia kierowniczej funkcji oraz od pozyskania dla swoich zamiarów miejscowej ludności.

Do elementów hamujących współpracę przy zgłaszaniu i realizacji projektów można zaliczyć zły klimat społeczny, niskie wzajemne zaufanie oraz niesprzyjające relacje międzyludzkie. Współpraca w atmosferze braku wzajemnej bliskości jest utrudniona.

BIBLIOGRAFIA

- Ako žijeme a chceme žiť v doline pod Panskou Javorinou. Spoločenstvo obcí Topoľčiansko-duchonského mikroregiónu.* (Jak żyjemy i jak chcemy żyć w dolinie pod Pańską Jaworzyną. Stowarzyszenie Miejscowości Topolczansko-duchonskiego mikroregionu. Tristanpress, Topolčany 1997, s. 7–8.
- Faltán L., Gajdoš P., Pašiak J. *Sociálna marginalita území Slovenska, S.P.A.C.E Centrum pre analýzu sociálnej politiky.* (Społeczny marginalizm obszarów Słowacji, S.P.A.C.E Centrum Analizy Polityki Społecznej). Bratislava, 1995, s. 52.
- Fukuyama F. *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Harmondsworth 1996.
- Gajdoš P. *Človek-Spoločnosť-Prostredie. Priestorová sociológia.* (Człowiek-Społeczeństwo-Środowisko. Socjologia przestrzenna). Bratislava 2002, s. 271–272.
- Moravčíková D. *Sociálna diferenciacia vidieckych domácností. Východiská, ukazovatele a vybrané empirické zistenia.* (Społeczne zróżnicowanie wiejskich domostw. Rozwiązania, wskaźniki i wybrane badania empiryczne), rękopis, 2003, s. 16–18.
- Stoličná R. *Socio-ekonomické premeny obce Podhradie.* (Społeczno-ekonomiczne przemiany wsi Podhradie), rękopis. Materiały z badań. Archív ÚE SAV, 2001.
- Wizja przyszłości wsi Podhradie – Propozycje rozwoju.*

Mgr Olga Danglová CSc.
Ústav etnológie SAV
(Institute of Ethnology Slovak Academy of Sciences)
81109 Bratislava
Klemensova 19
e-mail: olga.danglova@savba.sk

Recenzent: Prof. dr hab. Jerzy Gruszczyński

Olga Danglová

THE ROLE OF CIVIC ASSOCIATION IN RURAL DEVELOPMENT OF SLOVAKIA

SUMMARY

Slovak villages have increasingly tended to create civic and regional associations. The endeavours to integrate originate in specific and complex mixture of local needs and interests united on the base of economic (e.g. profile of economic activities, distance of the settlements from the centre), social (e.g. similarity in social structure

or employment) or cultural (e.g. cultural features, similarities in material signs of culture and language) qualities. The pragmatic leitmotif for an establishment of regional associations is knowledge that larger, institutionally based territorial entity, which links-up several settlements, is able to enforce interests of particular villages more efficiently. Simultaneously it facilitates an access to information and finances for the projects of rural development of the structural funds of European Union.

The paper analyses regional activities and initiatives looking at the Western Slovak micro-region demarcated by the villages which in 1997 created the voluntary regional association SOTDUM (the Association of the Villages of the Topoľčiansko-Duchovský Micro-region) following their geographical closeness and jointly articulated regional needs. Using available quantitative data but especially qualitative ethnographic research the author tries to map intraregional conditions in relation to hierarchy and discontinuity in development of settlements. This discontinuity originates in differing administrative conditions for settlement and social and economical characteristics of particular villages. The author tries to grasp the level of intraregional integration in solving shared problems. She maps problematic situations related to social and economical transformation on the micro-level of the village communities. She sheds light on specific structure of economic activities shaped by the natural conditions in the region. Examining activities and efficiency of SOTDUM as the particular institute of public representation in practice the author focuses on activities of persons representing the village (i.e. mayors and their deputies).

Analysing social reality, the author uses the data collected among local population, representatives of various socio-professional and interest groups and other actors of local politics. In the analyses of data she prefers an emphasis on an actor attitude combined with her own interpretations and evaluations. One part focusing on regional initiatives analyses why some goals have been feasible and other, though well intended developmental projects designed „from above”, have not been fruitful. She points at different attitudes among various representatives of local administration toward regional development. In her conclusion the author states that several years of joint activities of the villages united in a regional association have proved positive effects. The participating villages gained from a purpose-made connection into a stronger, mutually supportive unity especially in the cases of joint interests. On the other hand the association was also the unity of competitive villages enforcing their own interests. The hot-bed of clashes was their differing economic and social positions, and different human potentials of particular communities. Centripetal force of partnership principle clashed simultaneously with centrifugal force of specific interests of particular villages. The advantage of mutual support nevertheless won in a competitive coalition.

Effectiveness of the projects enforced by particular villages depended on personalities of individual leaders, mostly majors, on their authority, aspirations, leadership qualities and ability to persuade local citizens to support their aims. Inhibiting moments within co-operative processes in enforcement and realisation of projects were a bad social climate, low level of mutual trust and worsened human relationships.

Key words: Slovak villages, structural funds of UE